

Vůně mateřštiny

Nezaměnitelný půvab
mateřského jazyka

RICHARD SOBOTKA

Richard Sobotka

Vůně mateřštiny

Nezaměnitelný půvab
mateřského jazyka

2015

ŽAR

Poděkování za podporu při vydání této publikace patří
Dipl. Ing. Pavlu Onheiserovi, General Manager myonic s. r. o.

Text © Richard Sobotka, 2011
Ilustrace © Bára Sobotková, 2011
Grafická úprava © Jakub Sobotka, 2011

Vydání první v elektronické verzi
Vydal Dušan Žárský – ŽÁR, www.zar.cz

ISBN: 978-80-86725-59-8

Mateřtina – mateřský jazyk, či také rodná řeč je mluva, kterou k nám matka hovořila dávno před narozením. Je to mluva od matky pocházející a s matkou související. Slýcháme ji od dětství, jsme k ní vedeni a v ní vychováni. Prosákla naší myslí, každou molekulou našeho těla. Proto nám, i když v dospělosti kolikrát jakoby už zapomenuta, stále zní libě. Evokuje vzpomínky na dětství, na prožitky milé a nejmilejší, vzpomínky na poznávání světa.

Mateřtina je branou, kterou vstupujeme do života, a kterou se nikdy nepodaří zcela zavřít. Kolikrát stačí pouhá zmínka, jediné slovo, aby v nás znovu rozezvučelo už zdánlivě zapomenuté, krásné a malebné nářečí, které jsme od kolébky slýchali v matčině mluvě.

Pokud jde o ústup lidové mluvy, nejvíce jej zaznamenáváme s rozvojem průmyslu a dopravy, kdy došlo k většímu pohybu obyvatelstva. Lidé dojížděli za prací i do vzdálených míst a seznamovali s novými výrazovými prostředky a přenášeli je do svých domovů. Tak docházelo k pozvolnému ústupu původního nářečí. Zvláště v závěru 20. století byl tento proces dynamický.

Nástup 21. století znamenal v důsledku velkých společenských proměn ještě větší atak na útlum lidové slovesnosti. Po sjednocení Evropy do Evropské Unie vyvstala nutnost vzájemného dorozumění, tedy znalosti cizích jazyků. Ústup nářečí zdá se být definitivní.

I za těchto podmínek původní krajo­vá nářečí stále přežívají. Jsou oživo­vána generací nejstarší. Vedou ji k tomu vzpomínky z dětství na mateřskou řeč. Lidoví tvůrci takto uchovávají lidovou mluvu pro další generace, písňovou i slovesnou tvorbou v podobě bajek, veršů, povídek i písní. Námětově čerpají ze vzpomínek na minulost, ale neváhají zaznamenat také různá dění a nešvary současné společnosti. Někdy to jsou témata vážná, jindy rozverná, se kterými se ve svých verších vtipně vypořádávají.

V průběhu let se mi dostalo do rukou několik tiskovin, psaných nářečím. Zamýšlel jsem provést určité srovnání krajo­vých dialektů, aby vynikla bohatost, pestrost a zvukomalebnost lidové mluvy. Tato drobná publikace si nečiní nárok na odborné pojednání, má být pouze nahlédnutím, špehýrkou do pokladnice lidové mluvy, která, i přes nános obecné češtiny, stále přetrvává.

Richard Sobotka

Valašsko

Krajina neotřelé krásy. Hory se vrší jedna za druhou. Při pohledu z Radhoště, Kněhyně nebo z Lysé hory připomínají horské hřebeny neklid mořské hladiny. Pěnkava zpívá v koruně povichrem pokrouceného stromu. Slunce se prodírá mlžkou po ránu až na dno údolí, kde uspěchaný pramen nakonec zklidní dovádivé skotačení z kamene na kámen, doprovázené žblunkavou písničkou. Pralesní prostory se neočekávaně otevrou, a tu se naskytne výhled jakoby z nebeských výšin dolů do údolí na osady v podhůří.

Les a les bez konce, a přece za zátočinou mýtinka a na ní chaloupka. A zase jako by ses octl na konci světa. Ale jen co se poodhrne clona větví lesního ostrohu, tam další samota. Lidé jako by se tady tlačili blíž k nebesům. Slunce má na hřebenech hor za jasných dnů jinou chuť a voní jinak. Za temných nocí myriády hvězd pokryjí oblohu, až se tají dech.

Nepatrný radhoštský sedmikvítek chválí vše, co roste a dýchá a žije a modlí se a raduje se a pláče. Každý v úžasu postojí nad tou krajinou boží.

František Bartoš ve své knize „Lid a Národ“ uvádí: *Nářečí valašské je nejzachovalejší, nejpřesnější a nejpěknější ze všech dialektů českomoravských; tak plynně a tak lahodně, jako z úst Valašky karlovské nezní nikde řeč naše česká.*

Ještě po druhé světové válce se hovořilo na Valašsku ryzí valaštinou. Přitom téměř každá obec měla své jazykové odlišnosti. Radikální změna nastala v polovině 20. století v důsledku pronikání průmyslu do hornatého Valašska. Tehdy do nově založené továrny Tesla Rožnov přišli zapracovat místní obyvatelé a řídit výrobu technici z Čech (Praha, Vrchlabí). Jako odborníci měli dominantní postavení, jejich čeština tak v průběhu pouhých několika let téměř zcela vytěsnila místní nářečí.

Původně ryze český výraz hele pozvolna i na Valašsku zdomácněl, *struha* se proměnila ve *strouhu*, *mýdlo* v *mejdlo*, *trúba* je po novu *trouba*, pro *děvče* se vžil původně hanlivý výraz *holka*, ze *strýce* je *strejc*, valašské *stařenky a staříci* udělali místo *babičkám a dědečkům*.

Nové výrazové prostředky se postupně zabydly i v zapadlých hor-
ských údolích Valašska. V závěru 20. století osmdesátiletý Jan Blinky,
který prožil celý svůj život na Dolní Bečvě, také zcela počestil svůj ja-
zyk, ale při hovoru přece tu a tam z podvědomí vykutil původní výraz,
například *bratrůch*, ve smyslu bratrův, a tím jediným slovem rozezvučil
malebné valašské nářečí.

Navzdory jazykové unifikaci se podnes na některých místech udrželo
krajové nářečí.

Velké Karlovice

Na Valašsku žila lidová básnířka **Marie Chovanečková**, provdaná
Petřvalská. Narodila se 3. 11. 1923 ve Velkých Karlovicích. Žila v rodné
obci, pracovala v zemědělství. Básně psala od devíti let. Po smrti manžela
v roce 1997 se přestěhovala do Vsetína. Zemřela 11. 2. 2003, pohřbena
byla 16. 2. 2003 na hřbitově u kostela Panny Marie Sněžné ve Velkých
Karlovicích.

Z její tvorby je mimo jiné známá například báseň *Nenáblit' sa!* Vypráví
se v ní, jak svárlivý manžel našel jednou v talíři, co tam nepatřilo ...*jeden
raz sem v jídle našel muchu...* A hned zle spustil na ženu. Ta chudera
zbledla a se slzou v oku povídá: *Tož, šak si sám vař!* Chlap furiantsky -
coby ne, ale brzy zjistí, že to není tak jednoduché ...*máčka též žádněj
neměla chuti...* Ale věděl si rady, šel do hospody ...*pojím si dnes, tajak
páni jedá...* Jenže porce byla slabá, navíc ...*a na spodku našel sem – půl
švába!* Darmo ...*gořalkú sem zapíjal ty zlosti...* Hlad ho po návratu z hos-
pody přihnal doma v kuchyni k troubě a co tam ...*od večere, myslím, í to
zbylo...* s velkou chutí všecko snědl. Druhý den hledá roba v troubě ...
zášvrku tu měla sem pro prasa... Konečně chlapovi došlo: *Na mú dušu,
stará, já ju zed!*

Valašsko v literární tvorbě učitelky a spisovatelky **Heleny Mičkalové**
z Velkých Karlovic je v jejich knihách *O čem si vyprávjajú Karlovjané* a *Co
se Karlovjanom stalo aj nestalo* nejen čarovné, také malebné a libozvučné.

Tricet let sbírala a zaznamenávala vyprávění karlovských pamětníků, aby tuto mravenčí a zásluhou práci posléze zúročila v uvedených knížkách. Nářečí dodává vyprávění neobyčejné kouzlo.

Hornatý charakter krajiny Velkých Karlovic modeloval nejen tamní usedlíky, ale také bájně bytosti. Spoluvytvářel příběhy. Také naděloval jednotlivým místům názvy. Tak ... *Ve Velkých Karlovicích sa každý kopeček nejak menuje.* V údolí Tisňavy je místo *Na Potokoch.* *Šlahorka* je kopec ošlehaný větrisky. *Na Ztracenci* mlha nechala bloudit portáše, když chytali Ondru při švercování. *Na Medvědí* se kdysi objevil starý medvěd... *živil sa haferámi, jabky a všelijakú takú žúželú...* Jen se to rozneslo, za krátko se ... *medvěďami hýbala celá hospoda.* *Košelovská republika* existuje od doby, co Seroň lozil v bílé košili po stromech a lámal *četinu* na stel. *Na Spáleném* vyhořel les. A *Soláň* byl údajně pojmenován podle soli, kterou objevil pacholek, ale gazda ho kvůli utajení vzácného nálezů zabil, tak se sůl ztratila a nikdo neví, kde je.

U lidí na Valašsku hrály významnou roli poklady. Dochovaly se návo-
dy jak poklad objevit, získat, a také jak se při tom chovat. Chudí Valaši netoužili po získání pokladu z hamižnosti, z touhy po náhlém zbohatnutí a po zahálčivém životě, pouze si chtěli v těžkém živobytí přilepšit. A když se jim poklad objevit podařilo, obvykle brali jen pro svou potřebu, třeba jen dvě hrsti. Na to však někdy nešťastník pro samou hamižnost zapomněl, pak ... *Truhla sa přeskobrtla a peníze sa sypaly do potoka. Jan sa smutno díval, jak tam z peněz plavú edem listy ze stromůch.*

Vypomocť si k majetku se dalo také prostřednictvím kouzelné knížky křištofky. *Hdo z ní uměl čnút, uměl aj čarovat, aj dobývat poklady.* S křištofkou se muselo umět zacházet, jinak si člověk čarováním i uškodil. Zájem byl o ni velký, a když se knížka Jurovi ztratila ... *hledal a nenašel. Rozněslo sa, že jedna bosorka si ju poščala na věčnú oplátku.* Těch knížek křištofek nebylo hodně, ale proslychá se, že ... *V Karlovicích má ešte jedna byť, ale nihdo neví hde a u koho. Je o ní pěkně ticho.*

Vyprávění v nářečí lze dnes zaslechnout už jen výjimečně u starých pamětníků, stále však lahodí uchu zvukomalebností. Tak je tomu v příběhu, kdy mora trápila lidi. V podobě kočky si zasedla na jednoho chlapa a ... *pár nocích si pogajdovala...* Ale když znovu přišla ... *chlap fik nožem a přirazil ju ke stěně u kerej stála.*

Malebné nářečí dokresluje příběh o zamrazeném (začarovaném) zbojníkovi Čajanovi, kterého se nechytla střelená ani tatá, a který na svou nezranitelnost tak hřešil, až se při bitce portášům posmíval ... *Tu ňa střel! Otevřel hubu a ukazoval do ní...* na jediné zranitelné místo. *Jeden z portášůch namířil a trefil. Čajan spadnul mrtvý na zem, byl konec kúzla.*

Barva slov dotváří také vyprávění o tom, jak se ve Smolných horách objevily za dramatických okolností u povozu taženého čtyřmi černými koňmi stvořiska (čarodějnice) ... *jakých nihdo ešče neviděl. Začaly vůz chytat za lúkotě, ukrutně jačěly, až sa zdálo, že všeci ohluchnú.*

Charakteristickým je i optimistický způsob vyprávění. V chalupě na Měkynce se usadily hned dvě smrtě ... *Edem tak jim kosti břinkotaly.* Nepřišly si pro něčí život, ale ukrádaly hospodáři obilí a brambory. Ten se na ně nachystal, a když zase vrzly dveře od sklepa ... *Tatulka smýk ju topořískem, edem tak spištěla.* Smrtě utekly, ale nevyšly naprázdno, sebraly hospodáři alespoň fajfku. ... *Na vývratě sedá dvě smrtě a jak pépú z fajky, tak si pépú...* Když začal tatulka hromcovat, utekly do hory ... *fajku nevrátily.*

I když jsou obě knížky jmenovitě věnovány Janičce, Leničce, Martínkovi a Juráškovi, patří všem, kterým Valašsko i v současné moderní době stále rozechvívá srdce. Obě knihy jsou zároveň dokladem autorčina vypravěčského umění.

Hutisko-Solanec

Uprostřed letního času (19. srpna 1903), se v Brně narodila národopisná pracovnice Valašska **Vilma Karasová-Volková** (zemřela 3. 9. 1999 ve Valašském Meziříčí). Byla dcerou spisovatele J. F. Karase (1876–1931). Psala dramatické výjevy pro rozhlas a přispívala do různých časopisů. Pořádala večery písní a tanců, byla zvána do rozhlasu a televize. Ještě i ve svých 95ti letech se stále aktivně účastnila národopisného dění v Rožnově pod Radhoštěm a kulturního dění v celém okrese Vsetín.

Dětství a mládí, a po smrti otce pak také zbytek života, prožila na Hutisku. V jejím podání nejde o mluvu ryze valašskou, ale jak bylo při jakési příležitosti řečeno, spíš o *hutiské* nářečí.

Vilma Volková při vzpomínce na divadelní vystoupení vyprávěla: *Jednou jsem se zásluhou režiséra Zdeňka Havlíčka octla mezi pražskými herci ve hře Marjánka matka pluku. Byl to edem taková šček, to sa skutečnému hercovi nemohlo dať, edem jedna věta: Zde vidíte Fridolína. Ale vymustrovaná jsem na to byla, aj černú paruku mě usadili na hlavu a červenú rúžu do ruky, ani sem sa ve špígli nemohla poznať. Jenže mě neřekli, že je všeko dabované a tak jsem pokaždé spustila naplno. Všecko mě šlo, enem ten dabing ne. Pořád to museli vracat. Až mě režisér poradil, abych si trochu zastřela hubu a řekla větu potichu. Tož sa to konečně podařilo.*

Vzpomínka na návštěvu Ostravy: *Jednou jsme s baběnkú Sušilovú blúdily po Ostravě. Však nám to v Ostravské televizi dojednala Nada Valahlíková. Přijely jsme jeden den, ale natáčali cosi iného, neměli na nás čas, prý ať přijedeme zítra na dvě odpoledne. Aby baběnka nemusela od božího rána cestovat až z Klobúk, vzala jsem ji na noc. Druhý den pohodlně jedeme autobusem až do Ostravy. Jenže nás nikdo nečekal. Jely jsme do televizního studia električkou. Jedni nám poradili číslo 36, ale to nebylo to pravé. Další že 40, ale ta nám nezastavila. Tož prý aji číslo 45. Až jeden šikovný mládenec poradil zase číslo 36. Prý, kdybysme řekly, že jedeme do hospody k Havránkovi, měly bysme studio hned za rohem.*

Vzpomínka na dětství: *Kdysi eště jako školačce se mě v knížce Boženy Němcové v Babičce líbil obrázek kloboučka s růžovou mašlí, který měla na hlavě Hortenzie. Vzala jsem kúsek staré záclony, mašlu, pár drátkú na děnko a širší okraj, všeko tajak to bylo na obrázku. A taktó vymóděná jsem šla s děcky do kostela. Cestou tam nikdo nic nepravil, až cestou zpátky. Mařka Obšivačová: Co to máš na hlavě? Pravím, tož coby, klobúk. A hde si ho nabrala? A já - naši mě ho kúpili v Meziříčí. Nevykládaj, to ti ho hdosi ušil ze staré záclony! A bylo po slávě. Věc sem ho na hlavu nedala.*

Vzpomínka na divadlo na pasínku: *Aji při paseňú krav na Drahách sme hráli divadlo. O čem to bylo už nevím, ale naposledy sem hrála jakúsi kněžnu. Všecko mluvení sem uměla nazpaměť jak násobilku. Přecaj sa stalo, že naraz sme nevěděli, jak dalěj. To nápověda hned ve druhém jednání obrátila inší list. Jeden z aktérú ukázal na mňa prstem, a co mám pravit. Já, že to má říctť toikaj Francek. Tak sme sa na otevřenéj scéně handrkovali, až sem si, byť jako kněžna, vyslúžila pár poznámek ostrým jazykem. Ale nic nevadilo, hra měla úspěch, děcka myslěly, že tam všeko mělo byť.*

Vzpomínka na řezbáře: *Žil tady nedaleko Jura Malinů, stoprocentní Valach. On nebyl enem řezbář, ale aji básník. Takový neučesaný, ale svůj. Tož sem za ním byla, ať mě nějaké figurky udělá. Nechtěl, ať si zajdu k jinému řezbářovi, že on dělá zedničinu a pase krávy. Přece mi přinesl vyřezanou figurku. A nic za ni nechtěl. Tož aspoň list sem mu napsala a na konec stránky připsala: Dyby to psaní četla nějaká klebetivá roba, tož by si řekla, že sa pochcíváme. On mě odepsal a dolů ešte připsal: No, co sa teho výdaju týče, rukávce ešte nepiglujte. Grafológ mě poradil, ať si dám s takovou robú svátky, že je jak když větr s plenkami na šnoře háže. Tož z tej svatby opravdu nebude nic. O nejaký den později na mne volala přes cestu cérka z úřadu: Kde ste byla, paní Völková? A já: Tož u Jury Malinového. A ona: A kdy bude svatba? A já na celú dědinu: Ale dyž on ňa nechce!*

Poslední cesta paní Vilmy Volkové do nemocnice vedla podzimně zářivě vybarveným Valaškem. Jela jen na jakési darebné vyšetření, ale už se nevrátila. Odpočívá na Valašském Slavíně.

Soláň

Jan Kobzán, malíř, grafik, spisovatel pocházel z Liptála, ale neměl snadný život. Narodil se roku 1901 a zemřel na Soláni roku 1959. Valaško jím prorostlo skrz naskrz, a to se projevilo v jeho literární i výtvarné tvorbě. Napsal v ryzím valašském nářečí, nakreslil a doplnil dřevoryty neobyčejnou knížku *O zbojníkoch a o pokladech*, která v lidové tvorbě Valaška nebyla překonána.

Jeho literární dílo je plné *horomitů*, zbojníků a skrytých pokladů. Jan Kobzán o nich vypráví, tak jak v dětství slyšel vyprávět staříčka Škrabánka. Jestliže u jiných vypravěčů je valašské nářečí přece jen poplatné době, Jan Kobzán napsal svou knížku valašskou mluvou v její ryzí podobě. Vydal ji roku 1927 ve svých šestadvaceti letech po ukončení pražských studií, kdy měl valašské nářečí stále živé.

V příbězích Jana Kobzáně zajímaly chudobné lidi na Valašku kromě zbojníčiny také poklady.

Sa praví, že gdyž sa tak negde takový poklad přesúša, tož lesti na to člověk něco pohodí, že mu tam z teho dil ostane.

Istě přej.

Gdyž třeba hodí klobúk, lebo baranicu, tož že ostane plná zlata lebo stříbra. Podla teho, od čeho je tam zakopané.

Tak šla kolem takového místa v pravé poledne jedna robka... vidí hořet ten obének, přesúšat sa tý peníze. Ale neměla při sobě nigde nic, coby na to hodila. Enem v kapci trochu odrobinek z chleba měla, co jí zbylo... Alespoň chlebové drobky tam vysypala, ale protože se bála, hned utekla. Když šla nazpátek vidí na tom samém místě, co prve hořel ohýnek, hrst zlatých dukátů... Já nevím kol, ale cosi hodně teho bylo. Kolěj bylo tých odrobinek, tolěj bylo aj tých dukátů.

Takto starodávným jazykem valašského nářečí je napsána celá kniha. Zbojníků ani dukátů z ryzího zlata kdesi pod zemí dnes na Valašsku není, přesto stále blyští v literární a výtvarné tvorbě Jana Kobzáně.

Rožnov pod Radhoštěm – Tylovice

Uchovat dědictví lidové slovesnosti v původním nářečí není v současné moderní době snadné. Mistrem v tomto ohledu byl **Ladislav Nezdařil**, jak je patrné z jeho básnické sbírky *Horní chlupci* a dalších básní, psaných ve valašském nářečí. Jeho básnická tvorba, a nejen pokud jde o valašské nářečí, je vrcholem dokonalosti literárního projevu.

Ladislav Nezdařil, básník a literární teoretik, se narodil 7. 2. 1922 v Rožnově pod Radhoštěm - Tylovicích, zemřel 15. 1. 1999 v Praze.

Pokud jde o tvorbu ve valašském nářečí, je stěžejní jeho soubor básní *Horní chlupci*. To právě ryzí Valašsko prožil Nezdařil v dětství. Po létech odloučení v Praze v něm vykvasilo právě v tuto nádhernou sbírku – libozvučnou, mající hluboký ponor do duše kraje.

Z jeho básnické tvorby dýchá sentiment a nostalgie po starém Valašsku, po tom, co důvěrně znal z dětství, po tom, co už dávno minulo.

Právě tak je tomu v básni *Búrajú našu starú pec*. Ta stará pec básníkovi bytostně připomíná domov se všemi atributy ... *bylo mě dobře u ní / sušili*

sme tam jalovec / a měla plno vůní. Pouhými několika slovy je ve verších obsažen celý někdejší svět, celý život. Ale ...čas toho tolik vzal / na světě nigde, nigde přec / sem se tak neohráł. Je v těch verších vyjádřen především velký stesk po ztraceném domově. Už není okno, kde ...červený muškát na něm schnul / voněl tam rozmaryn...

Podobná nostalgie vyvěrá z básně *Ty dvěře stárly na závoře.* Skřípal v těch dveřích zámek, hořel za nimi oheň z voňavých sosnových polen. Pec hřála. Na stole bochník chleba. ...Věcěj mě ničeho nebylo třeba, / ničeho třeba věc. Po létech se člověk zase vrací domů, kam ho to po celý život táhne, hlavu stáším ukrytou v ramenou ...Náš klíč mám pořád po kapsách. / Ale tých dvěří není tu...

Vyvrcholením lásky a zároveň tesknosti po rodném kraji je báseň *Eště sa ohlédni.* Je v ní obsaženo celé někdejší Valašsko ...z muškátů včely do slunka vylétajú ...za mezú hová si rezavý mlsný sysel... z kovárnny u cesty formanská lampa svítí... na zahrádce roste rezekvítek tenký. To je básníkův rodný kraj. Jen ještě zbývá jedno ...eště třeba zalét dúšku mateří... A zaposlouchat se do podvečerního stmívání ...šerí sa, na dvorku Mojžíšek kosu klepá... Země v těch verších zvučí a voní a jasí. A když se navečer zešeří, a země odevzdaně uléhá do stínů, pak... *Eště sa jedenkrát ohlédni po tem kraju...* Byl to tvůj domov. I můj. ...eště sa jedenkrát ohlédni po téj stráni, / gde spí tvůj dětský sen, to sívé usmívání.

Básník Ladislav Nezdařil dokázal ve své poezii vytěžit to nejlepší, co v sobě valašské nářečí skrývá.

Laško

Dnes už jen ozvěnou rezonuje minulost kdysi hrdého Laška. Ve značce *Marchionatus Lachiensis* (Markrabství Lašského) je na hrudi tmavě zbarvené orlice s rozpaženými křídly rudý erb s počátečními písmeny ML. Ještě na počátku 21. století někdejší *Megalit Lacha* (Velké Laško) připomíná mapa s vyznačením jeho rozsahu od řeky Nisy na západě, po Wislu a ještě mnohem dál na východ, jižně až po řeku Váh, a téměř po řeku Moravu. Dnes je tato kulturní a národopisná oblast situována na severní Moravě a ve Slezsku mezi Ostravou a Moravskoslezskými Beskydy, kde se ještě udržuje lašský svéráz, lašské nářečí a lidové tradice. Laško zahrnuje města Frenštát pod Radhoštěm, Frýdek-Místek, Kopřivnici, Příbor, Štramberk. Za hospodářské centrum je považována Ostrava.

Také svéráz Laška pozvolna ustupuje do pozadí. Již na počátku 20. stol. se zdálo, že zaniká, tak jak o tom píše bard Laška, básník **Óndra Ľysohorský** v epigramu z 15. 3. 1937: *...Maluji obraz Laška. Století je jeho rám. / Zpívám osud své země a zpívám ho osudně sám.*

PhDr. Óndra Ľysohorský (vl. jm. Ervín Goj, 6. 7. 1905 Frýdek – 19. 12. 1989 Bratislava) pocházel z chudé, početné rodiny. Neměl snadný život ani jako vysokoškolský učitel. Ve 30. letech 20. stol. se rozhodl pokračovat v myšlenkách Petra Bezruče, v jakési vzpouře proti národnostnímu a sociálnímu útisku, za což byl po roce 1948 obviňován z nacionalismu. Sestavil umělou *lašskou řeč* s použitím hornoostravického nářečí, polštiny a prvků opavského nářečí, a psal v ní poezii (mimo jiné v roce 1958 vydal básnickou sbírku *Aj lašské říky plynu do moře.*). Nesnadný úděl, který si zvolil, ho přiměl psát pod šiframi a pseudonymem. Nad údělem lašského básníka si však povzdechl 25. 4. 1937 v epigramu: *Ze kterých pekel přišlas ke mně darem? / Lašským básníkem být je horší než chacharem.* Uznání se mu dostalo až v 70. letech 20. stol., kdy výbory z jeho tvorby začaly vycházet v Německu, Francii, Anglii, Švýcarsku, Řecku a Norsku. O dalším údělu Laška neměl Óndra Ľysohorský velké iluze, jak to ostatně vyjádřil ve verši: *... Když už můj lašský lid zahynout musí, / svou písní stavím mu náhrobní kámen.*

Určitě by se bard Laška Óndra Łysohorský podivil, že myšlenka Laška nezahynula. Etnografický a kulturní region Laško ožívuje svou prací i vydáváním publikací o Lašsku **Zdeněk Vilém Krulikovský**.

V roce 1987 přivedla Zdeňu Viluša Krulikovského láska k Lašsku k napsání *Lašské hymny*. Uveďme alespoň jednu sloku:

*Zrozeni zme pod Beskydem, chceme volni býti,
Fajne idlo, fajne piťi v hojnosti míti.
Každy počin naši slavy budí laške plemje,
vola na nas: „Nepovolťe! Je to naša zemje!“*

Frýdlant nad Ostravicí

Tvorbou v lidové mluvě se zabývá v pořadí čtvrtá dcera starohamerského kronikáře Jana Satiny, básnířka, lidová vypravěčka a výtvarnice, pokřtěná po mamince Františka, rodem Satinová, provdaná Pituchová (nar. 2. 4. 1928, Staré Hamry).

Františka Pituchová z Frýdlantu nad Ostravicí je nejvýznamnější představitelkou hornoostravického nářečí. Věnuje se uchování zejména starohamerského nářečí, píše v něm své verše, vzpomínky, sestavila rozsáhlý slovník starohamerského nářečí.

Pokud jde o nářečí, uvádí Františka Pituchová: „Každá vesnice, ikdyž nejsou od sebe příliš vzdálené, má své jazykové odlišnosti a zvláštnosti. Pro stejnou věc se někdy používá méně a jindy více odlišného výrazu. Tak například v Janovicích, ne příliš vzdálených od Frýdlantu nad Ostravicí, se říká namísto *peň – pyň, den – diň, peníze – pyzize*.“

Paní Františka má na čem budovat. Vztah k mateřskému jazyku, k poezii a lidové písni získala od dětství v rodinném prostředí. Její otec Jan Satina byl kronikářem ve Starých Hamrech.

Láska Františky Pituchové k rodnému kraji a k mateřskému jazyku prostupuje celým jejím dílem. Svědčí o tom zejména báseň, věnovaná Starohamřanům.

Mojim rodnym

*Nářečím mluvila jen služka,
mi jednou někdo pyšný řek...
Já posbírala do fěrtuška
mluvu rozprávnych stařenek,
jak poklad vzácných korálů,
s pocitem vroucích za ně díky,
tu řeč mých rodných horalů
vetkávám pro ně do veršiků.*

Výše uvedené verše jsou napsány spisovnou řečí, ale další už zvučí pravou starohamerštinou.

*Čitajte stařenko!
Motě dobre bryle?
V zimě je bryzo tma
A su dluhe chvíle.*

V jiných verších staříček, který od děčka rubal v Šancích kámen, sedí u pecku a spokojeně pokuřuje. Závěr básně je pak ryzím vyznáním přičylnosti k rodnému zákoutí.

*Z Hamrovic pochodim,
aj tam roz odpočinu,
bo něni na světě
kutečka šumnějšiho,
tam v zimě jak v leť
Sepetny potok zpivo.
Tam moji rodni su
co mluvjo hamerštinu.
Jo svoje „děkuju“
pišu im ponašimu.*

Jsou to i vtipné verše, třeba o tom, jak o Velikonocích dříve obdarovala děvčata galána malovaným vajíčkem, kdežto dnes ... „*Namisto vajica / maluju si lica.*“

Z literární dílny Františky Pituchové vyšla také básnická sbírka vtipných veršovaných postřehů ve starohamerském nářečí *Hlupoty*, doprovodila je svými kolážemi. Sbírkou poezie *Postřeby* vypráví o starých Starých Hamrech. Sbírkou *Pozbírane po našimu* je vyprávění, verše a písničky, je to ... *mluva, která nám nenávratně odchází*. Do souboru prací Františky Pituchové patří také Pěsničky od srca, které zapsal a uspořádal Václav Stuchlý, z nich alespoň jednu na ukázkou.

Idě chlop do bory

*Idě chlop do bory pro suche konory,
pro vrši, pro vrši.
Hybaj domu, chlopku, Lysa už ma čapku,
Zaprši, zaprši.*

*Ponad Butořanku, aj nad Kobylanku
zrazu se zetmělo.
Chlop krkošky trati, lebo mu u gati
zahřmělo, zahřmělo.*

Staré Hamry

Jan Satina, (narozený r. 1895 ve Starých Hamrech č. p. 12, domkař, horník, obecní tajemník, kronikář; zemřel r. 1951). Především díky rodné kronice, psané místy ve starohamerském nářečí, zanechal nedočetelný doklad o životě lidí v horském prostředí pod Lysou horou.

V úvodu rodinné kroniky zaznamenal v devíti strofách vzpomínku na svatbu svých rodičů (zedníka a domkaře Františka Satiny a Mariany Kubalové), která se odbyla 25. února 1895 v dolním kostelíčku v Os-

travici, a také na své narození téhož roku na Mikuláše 6. prosince 1895: *Tu matě Satino, natě ... / uřvaného kluka / chytila sem ho jak letěl ... / nad chalupu z buka.*

Život v horách vůbec nebyl snadný. Od čtyř let musel Jan sloužit u staříčka jako pasák krav. V roce 1911 ukončil školní docházku a začal pracovat s matkou v Místku, v textilní (v bavlněné) fabrice. Tam vydělal 70 krejcarů na den, matce se to zdálo málo, a poslala ho pracovat do Ostravy na šachtu. ... *Uvidíš stryka Zajica a stryka Rusinu, možná by tě přijali baj na Karolinu. Tam by si věce porobil ež tu ve fabrice...*

Jan co v Místku dostali výplatu, popadli boty do rukou a pěšky utíkali k Ostravě.

Jestliže město Frýdek a Místek chlapce uvyklého na hory udivovalo a lekalo, což teprve Ostrava! Už za Paskovem se jim začaly zjevovat mraky kouře a čím dál k severu a čím blíže přicházeli k Hrabové, tím více se stmívalo. Nad Vítkovicemi a Ostravou bylo vidět jak kouř stoupá z komínů. Žhavá, tekoucí struska z vysokých pecí doplňovala ten strašidelný obraz. Celý kraj nad Ostravou byl až po obzor jako v ohni. Záblesky otevíraných pecí a rány ze vzduchových nádrží působily dojmem, jako by tam zuřila bouře.

K obloze šlehaly ohnivé sloupy jako v nějakém pekle, všude samý komín. To už byli ve Vítkovicích. Darmo vzpomínat, jak v Beskydech lesy krásně šumí.

U nás v horách je tak čisto a tu plno smradu. Tu mam robiť? A strach piznul v moju dušu mladu.

Byl to pro dorůstajícího chlapce drsný krok do života.

Tak se mě představila Ostrava za té prvé noci. Cestou přes Vítkovice cítil jsem se velice ubohý při pohledu na to moře komínů a továren. Také pohled na šachty mocně na mne zapůsobil.... Začátky moje byly v Ostravě těžké. Jsa kluk, a tož ocitnuv se v takovém průmyslovém středisku. Byl jsem tamními poměry zmaten, a zkusil jsem hodně ústrků a posměšků za svoje horské nářečí a prostotu duše. Také po stránce výdělku bylo to horší než v Místku. Protože jsem ještě neměl 16 let, obdržel jsem na směnu 55 krejcarů – t. j. 1,10 K. Z toho jsem platil za oběd 28 krejcarů, snídaně 8 krejcarů a večere 12–16 krejcarů mimo chleba, který jsem si musel kupovat sám. Čili celý výdělek jsem projedl. Za byt a prádlo jsem dlužil. Peněz na ošacení jsem neměl.“

Ale život šel dál.

Po skončení první světové války se vrátil Jan Satina ze šachty s podlomeným zdravím natrvalo domů. Vykonával různá zaměstnání. Oženil se, narodila se jim dcera ... *Sedmého července večer přijdu z práce a byl jsem opravdovým tátou. Narodilo se nám děvče, Libuša se zove. Byly křtiny u Satiny a starosti nové. Dosud sem enem skokol kolem svoji Fanky, učil musím i kol Libuše, jak spusti varhanky. Ráno letím do roboty, gatě držím v ruce, bo už na mě viso jako strašok na špagatě. Jak to dále se mnu pujdě to ví enem Pán Bůh. Svobodní se mi posmívají. Však počkajtě, vy sakramenti, až vas to jak chytně, ež se vy též oženitě, žaden z vas něpipně.*

O nesebném životě vydává svědectví i jeden z posledních veršů z roku 1923 v jeho rodinné kronice:

*Dokolečka na tym, světě,
do kola to chodí.
Každú špetku te radosti,
smutek doprovodí.*

*Sotva zme s té smoly začli
trochu se rychtovať.
Na vesno zme robě matku
museli pochovať.*

Janovice

Z Janovic, z rodiště Ondráše, pochází **Božena Peterková** (1911–1995). Měla stejnou životní dráhu jako její sestra, sběratelka lidových písní Anna Dřevjaná. Lidovou tvorbou se začala zabývat až po osvobození v roce 1945, „aby mohla zazpívat tu píseň, která srdce chvěla“, jak sama uvedla. Zabývala se písňovou tvorbou *Ondrášovské písničky* (1965), *Vinšování z Beskyd* (1984), *Vyšlo slunko z poza hory* (1987). Žila v Bašce, poslední roky v pečovatelském domě ve Frýdlantu nad Ostravicí.

Častým námětem jejich písní byl Ondráš.

*Přšel Ondráš přes dědinu, přešpal se karabinu,
šel přes Lysu, přes buky, zahvízdal na zbujniky,
zbujnici na něho čekali, odzemek mu tancovali,
obuchami točili, tak Ondraša zdravili.*

*Jak ohně dohořivaly, mlhy na Lysu sedaly,
na cestu se vydali, chodník ku Frydku znali.*

Frýdek-Místek

Zajímavá po stránce nářečí je také oblast frýdecko-místecka. V obci Bruzovice se 10. září 1921 narodila v „Hospodě pod kostelem“ lidová básnířka paní **Olga Tlučková**. Její otec Viktor Kocych byl povoláním voják, matka se starala o hospodářství. Rodina byla aktivní v kulturním dění. Po absolvování učitelského ústavu působila Olga Tlučková ve školství, kde využívala svého výtvarného i dramatického talentu. Po roce 1954 působila v Sedlišti v národopisném souboru „Sedlišťané“. Ve Frýdku-Místku pravidelně navštěvovala „Vlastivědný kroužek“. Věnuje se psaní kabaretů. Přízeň četných čtenářů a posluchačů si získala tvorbou básní v lašském nářečí i ve spisovném jazyce.

Všímá si nešvarů kolem sebe, ale s dávkou sebeironie neponechává ani sama sebe bez povšimnutí.

V básni *Velikonoce* zaznamenává ve dvou verších jejich podstatu.

*Synci už mají tatary
nachystane z prutů
a děvuchy nědočkavě
prdelkami kruťo.*

*Polivani, vyšlahani,
to je šmigrust pravý,
takový se odjakživa
tu ve Slezsku slavi.*

O své pracovitosti píše v básni *Naděja*.

*Malokjerymu se zdaři
dožít se takeho staři
a měť tak hlavu v pořodku,
složit každý diň par podkvu,
naklepat na stroju jak datel –
to všeccko mi idě zatel.*

A jinde v básni *O mně*.

*I choť sem už sama vraska
a bíle mam vlasy,
dechu chybi, revma na chlup
předpovi počasi,
nefňukám a nevyšťmám se
trablu a něduhuv
...*

*A jak něbude vyhnuťa,
Smrt' kmotříčka přijdě,
no co, každý člověk se roz
na špacír s nů vyjdě.*

Baška

V roce 2009 uplynulo sto let od nedožitých narozenin **Emila Štivarý** – **stryka Lipiňoka** (1909-2009), rodáka z Kunciček u Bašky. Vzpomínku na něho napsal Josef Žák z Bašky.

Emil Štivará byl v mládí fotbalista Sportovního sdružení Kuncičky - Baška – Hodoňovice. Také muzikant a valcír bývalé Karlovy huti. Zván byl do mnoha míst regionu, aby svým humorem přinášel lidem radost, obveselení a potěšení. Vystupoval na plesech, tanečních zábavách, svatbách, oslavách životních výročí, schůzích. Dodnes žije ve vzpomínkách, především starší generace. Jeho humorná vyprávění svérázným dialektem byla nejednou vysílána v ostravském rozhlase, publikována v tisku. Dokázal jím potěšit mnohé pamětníky, dnes však již patří minulosti.

Muj tata

„Jo sem to těž neměl v životě lebke. Tata dycky pravil, že je jak šrubek, aby se nezadřel, že se rači „namaže“. A mama ta byla s nervama pryč a my děcka sme tak byly doma samy. To byla hospodarka. Tata byl jako kyselina, tež prožrol všecko. Měl už jenom dva kamarady - Bechera a Jelinka. Do něho se to valilo jako do kretinca a dochtor už mu potom zakazal piť, bo při analýze moča došlo k vybuchu. Ale nic to nepomohlo, bo tata byl jako sportka, tež měl pravidelne tahy. A un musel měť aj cosi s rukama, bo vom koruny neudržel. To byla taka elektricka povaha. Do roboty chodil s odporem a pro vyplatu s napětím. A jak sahnul ešče na vedeni tak ho tež koplo. Tata byl jako hodiny, kolečka se točily, jenom ručičky mu staly. Šak un o robotě nechtěl ani slyšet, bo un byl naočkovaný tym „serem na pracu“. To byl taky nepodarek přírody, un měl jenom dva smysly - jako ta koza - nažrat se a ležet. A mama mu pravila: „Chlope, co jen z těbe bude? Za svateho se něhodiš a na čerta si hlupy. Ja vom řeknu, že ta moja mama musela měť nervy.“

Maj

„Maj“, to byl dycky pro mě ten nejlepší měsíc, ale na rande sem chodil v dubnu, bo dyby mi to baj „kikslo“, tak sem řekl, že je to „april“. V maju se nejvice laska vyznovo. Ja pamatuju, jak sem kdysi před děvuchu klečel, kolena od kravincu a jak se na mně podivala, tak sem zapomněl aji sliny

polknut. No a časem sem i jiným lasku vyznovol, ale to už sem měl „vyšší“ kvalifikacu. Privil sem jedne: „Už se nemožu Olínko dočkat, kdy budeš moja. A ona mi na to: „Němožu byt tvoja, až po svatbě.“ „Tak se vydovaj, ja počkam“. A bylo po znamosti...

Děju se to něskaj věci ukrutne, ti mladi si už před svatbu slibuju, že si při rozvodě něbudu dělat potíže. A jo sem to trpěl všecko, kolik razy mi roba vybrožovala, že od mně uteče, a aji v tym mně „zklamala“. Jak se oženit, tak jenom se šikovnu děvuchu, te se zbavitě hned, ale tu škaředu žodeň nechce.

Vitě co jo sem zkusil, jak sem se oženil? Po svatbě každy tydeň do nas jezdila moja „švigermutra“ a to už dycky přijechala tym zrychlenym „nočníkem“. Jo sem vam neměl pokoja ani ve dně ani v noci. Ale roz mně to už tak dopalilo, tak sem vam kupil psa a privil sem si: „Jak ta švigermutra přijede, aspoň to psisko vyzkušam esli kuše. Ale něvim co se potom aj stalo, bo sem už dostal jenom telegram, že už „umřela“. Tak sem šel do „Textilie“ kupit si tu smuteční pasku na rukav, bo sem tež slušny člověk. Pytal sem se - jak se to učile nosi? A ta prodavačka mi pravi: „Esli motě velký žal, tak se nosi široka paska.“ „S tym si nebuděm dělat starosti,“ pravim ja. „Dejtě meter černe niti, bo mi umřela tchyňa“. A jak bylo po funuse, potkol mě kamarad a privil, že slyšel, že mi umřela tchyňa a je už pry pochovana. „Něni, jo se ju něchol spaliť, to viš, zichr je zichr“...

Kozlovice

Z Kozlovic pochází paní **Marta Dvořáková** (nar. 1955), tam prožila dětství. Vystudovala Právnickou fakultu UJEP v Brně. Věnuje se také fotografování, historii, studiu jazyků, sborovému zpěvu a zejména literatuře. Z jejího pera vyšla půvabná knížka *Hladová voda* (2006), která je vzpomínkou na dětství prožité pod Ondřejníkem „...poslední chalupa dědiny, kam pošták jen s námahou dotlačí kolo. Dál už je les. Je tam také potok plný kluzkých kamenů, a kdesi daleko v hoře pramen této Hladové vody, proč právě hladové nikdo neví.“ A dodává: „Pro mne napít se Hladové vody znamenalo navždy se připoutat k té krajině.“

O své vazbě k tamní krajině říká: „...dodnes se tam vracím s dětskou

dychtivostí. Odešli mnozí lidé, kteří mému domovu dávali jeho neopakovatelné kouzlo. S nimi odešlo i ono ryzí kozlouské nářečí. Už za mého dětství jím mluvili pouze ti nejstarší. Pokusila jsem se tu řeč zachytit. S údivem jsem zjistila, že je tak bohatá, že se mi nedostává písmen v abecedě.“

Někdy postačí zaslechnout několik dávno zapomenutých slov a najdou se před naším duševním zrakem rozprostře zdánlivě vyvanutá krajina dětství. Znovu se ocitáme u studánky na okraji louky v krajíně dětských radovánek s dušičkou rosou omytou.

Jaká je to řeč dětství od Hladové vody z Kozlovic na konci dědiny?

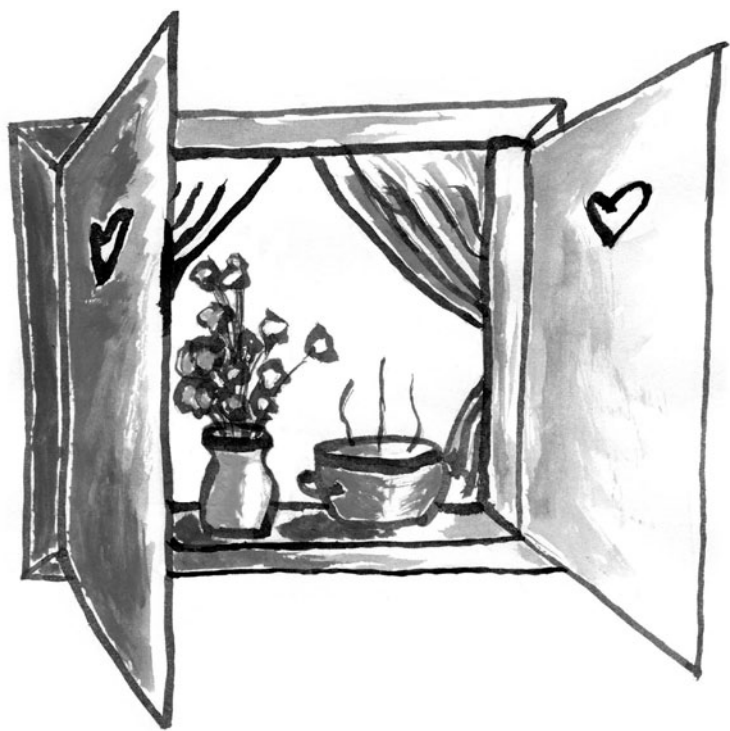
Naša chalupa stojí na mytince nad potokem. A voda je tu v horách ledo-va. Že chodiš ež tam? Kruťá hlavu. Tak daleko? Nigdo mi nevěřý. Tam nigdo nechodí. Enem ja.

Koncem dubna přyletěly vlaštovky. A hned sa začly zhaňat po muchach. Aspoň ty muchy pochyťaju, mysym sy, bo člověk němože v klidu it ani z placa do chalupy, aby za nim něletěl cely roj much.

Už mame v bečce naložene zeli, kobzole už su vykopane, obili je davno vymlacene. Na polu už se prohaňa enem věter...

Jak pravi naša babka – všecko na světě raz skonči. A mi se zbořyl svět... Něska se stěhujem...!!! Jak jedem, v jednom kuse se otačam. Babka tam stojí a mava... Dyž mysy, že už ju něvidíme, vytahně kapesnik a utira sy oči.

Jablunkovsko

V Jablunkovské brázdě mezi Moravskoslezskými a Slezskými Beskydy, sevřena z obou stran vysokými horami, žije polská menšina se svébytnou kulturou i svébytnou mluvou, která je někdy označována jako staropolština. Mluva, která měkce plyne a lahodí uchu.

Józef Wirzgoń v roce 1998 posbíral do zpěvníku s názvem *Śpiewamy wszyczy* písničky, které se dochovaly, které mají rádi a podnes je zpívají. Jednu z nich *Szumi jawór* nazpíval mužský sbor a je vskutku radost ji poslušchat. Hovoří se v ní o tom, že nikdy nezahyne goralská muzika a goralské zpívání. A když na vysoké skále zašumí smrky, jako by zpívali beskydští goralé. Také se v písničce praví, že tamní goralé nepotřebují ke štěstí mnoho, jen práci a skývu chleba. A aby hory a doliny pořád byly plné zpěvu a pěkných děvčat.

Szumi jawór

*Szumi jawór, szumi i szumi osika,
nigdy nie zaginie gorolsko muzyka,
gorolsko muzyka i gorolski grani,
nigdy nie zaginie w Beskidach śpiywani.*

*Jak zaszumióm smreki na wysoki skale,
to zaroz tańcujóm beskidzcy gorole,
jak zaszumióm jedle na wysoki hali,
to jakby śpiywani beskidzkich goroli.*

*Mało nóm, mało nóm do szczyńńcio potrzeba,
byle była praca i kawatek chleba,
byle nasze góry i nasze doliny,
pełne były śpiywu i szwarnej dziewczyny.*

Hlavnice

Na severní Moravě v blízkosti Opavy se ve slezském a německém prostředí uchovaly ryze české – v minulosti ryze moravské obce. Patřila k nim také nevelká vesnice Hlavnice s asi 700 obyvateli.

V obci Hlavnice se sice nenarodil, ale prožil tam dětství a mládí český – tehdy spíš moravský spisovatel **A. C. Nor** – vlastním jménem Josef Kaván. Narodil se 19. 9. 1903 v Opavě – Kylešovicích, zemřel 29. 7. 1986 v Praze. Právě na jeho památku začali v Hlavnicích pořádat velmi úspěšnou celostátní literární soutěž pro mladé literáty do 35 let pod názvem „Hlavnice A. C. Nora“.

Student gymnazista Josef Kaván zazářil hned svou prvotinou *Bürkental*. Původně ji psal na pokračování pro jedny ostravské noviny. V těch pracoval jako redaktor Vojtěch Martínek, který talentovaného studenta k pokračování na této práci pobízel. A. C. Nor napsal nejprve polovinu a odjel na prázdniny. Na pobídku Vojtěcha Martínka pak napsal, tak říkajíc na posezení, zbylou část románu. Tak pod pseudonymem A. C. Nor vznikl úspěšný román. *Bürkental*. Okamžitě vzbudil velkou pozornost.

V románu *Bürkental* podal A. C. Nor obraz slezské vesnice z roku 1921 uprostřed vyostřených konfliktů majetkových i povahových. Víc než o oslavu selství jde ve vyprávění o nesmlouvavý vztah k půdě a majetku.

Právě v Norově románu se hovoří o *moravštině*.

„Bürkental je hraničářská výspa, poslední obec mající velkou moravskou většinu. Dál do Jesentků už jen zřídka kde najdeš Moravce mluvícího po našem – slezským tvrdým dialektem s krátkou výslovností a spádně hudebním přízvukem na předposlední slabice... Kasta, je to zarytý Němec, který mluví po moravsky...“

A z jiného místa knihy je ukázka moravské řeči, v níž si mužští vyprávějí o lovu.

„Kelko si fčera střelil srncuf?“ ... „Tobě pry se može zajic do buta lehnut – ty ho ešče nestrefiš.“ ... „Ale najšumnějše je, jak Satanik dycky střeli, a potom leti za nim a varga: Halt!“ ... „Raz Stanika jeden štyrak (srnec) zbulil. Dyby to tak byl šesterak! Ten by ho zežral...“

Také moravština už je minulostí.

Starobělsko

Obec Stará Bělá se nachází jižně od Ostravy. Kdysi samostatná vesnice je v současnosti městským obvodem statutárního města Ostravy. Určité vlastenectví k místu tam přetrvává dodnes.

Místo má své nářečové zvláštnosti. Ty ve své lidové poezii zaznamenala paní **Růžena Forgačová** (narozena je 4. 11. 1925). Pochází ze Staré Bělé. Učitelka ve výslužbě. Psala vtipné verše pro starobělské noviny.

Po úspěšné prezentaci svých veršů v místních novinách vydala tato básně v roce 2002 jako ucelenou sbírku pod názvem *Pro potěchu*. Po jejím vřelém přijetí čtenáři vydala v roce 2005 další sbírku, která tématicky navazuje na předchozí, pod názvem *Pro potěchu II*.

Verše Růženy Forgačové vtipně glosují současnost. Charakteristické jsou užitím krátkých samohlásek, obvyklých u ostravského nářečí.

V básničce *EKG* přichází postarší pacientka k lékaři, který konstatuje: „*EKG zde ukazuje, / že srdce moc nefunguje, / a ten tlak též valný není, / léky vám dám na zlepšení...*“ To babku jen rozcílí, cítí se být zdravá, vysvětluje doktorovi, že on má špatný přístroj na vyšetření, protože jak ona by mohla mít špatné srdce, když musí do kopce utíkat k autobusu, a sotva příběhne už jen slyší, dveře se zavírají. „*Je to pravda – srdce bucha, / krev mi bije v obě ucha, / to je běžne! Akorat - / matě zpsuty aparat!*“

V básničce *Na penziji* řeší autorka takříkajíc domácí problém čerstvého penzisty. „*Jak na šichtu smy chodili, / to smy s robu dobře žili, / všecko mělo svůj čas, řad, / to sem robu mival rad!*“ Jenže na penzi je všecko jinak. Doma je chlap pod stálým dohledem. Pořád musí být v pohybu, podat, přinést, namazat, vynést kbelík, pověsit prádlo... Ani do hospody nebo na karty ke kamarádovi není čas zajít. „*...tak to idě furt dokola, / dyť to zdola aji vola! / Z roby mam včil žgavu zmiju! / Tak sem dopad s tu penziju...*“

V básničce *Stariček* se radí starý muž s lékařem o problémech stáří. Stariček už ztrácí paměť i hybnost. A když jednou zakopne, odvezou sta-

říčka k známému – rodinnému lékaři. Ten se během jednoduchého ošetření zeptá i na další potíže, také jestli se staříčkovi lepší paměť. Staříček upřímně odpoví, že nic moc, patáčky, které mu doktor předepíše, poctivě užívá... Pak se však zarazí: „Ale – kdo stě su vy, že se ptatě, / o mě se hev zajimatě - / na do hroma jasneho, / co je vam tež do teho?“

V básničce *Udiv* jde opět o návštěvu lékaře, ale také o něco navíc.

„Pane doktor, podivajtě,
na loket mi cosik dajtě,
pravi tětka – „je zpuchnuty,
boli fest, jak je ohnuty...“
Doktor ruku natahuje,
loket maca, vykrucuje,
ze vseckych stran ho natača.
Recept vyjďě z počítača.

„S tu masťu ho natytlajtě,
parurazy nazyglajtě.“
„Pane doktor, jak pravitě?
Ponašemu vy mluvitě?“
„Dyť ja sem je roky cele
furt s ludami heva z Běle,
znam tu řeč i dědinu
a ni enem latinu.“

Kelečsko

Městečko Kelč se nachází na říčce Juhyni, asi 11 km západně od Valašského Meziříčí. Má necelé dva tisíce obyvatel. Podle nálezů mincí z 11. stol. a dalších nálezů byla zde osada při křižovatce cest, zmiňovaná již v roce 1247. Od 14. stol. je Kelč městem. Již ve 13. stol. bylo město střediskem rozsáhlého panství olomouckých biskupů. Farní kostel pochází z roku 1247.

Město Kelč, položené za pomezím Valaška, už na okraji úrodné Hané, bylo v minulosti velmi významné, ale také značně konzervativní. Když se v závěru 19. století plánovala výstavba železnice, měla vést trať právě přes město Kelč. Místní se proti tomu ohradili, takže byla zvolena jiná trasa a město Kelč se tak dostalo do izolace a jeho význam upadl.

Ještě dnes se můžeme v oblasti Kelče setkat se zvláštním nářečím okrajů východomoravských nářečí, západně od Valašského Meziříčí. Mís-to původních samohlásek *ý/í, ú* se zde „nadměrně“ užívá dvojhlásek *ej, ou* (*vejška, každej, volajou, ale také lejstek, křežž, mjesejc, klouč* 'klíč'). Podle některých názorů se jedná o určitý druh staročestiny. Dnes už i tady je toto nářečí zapomínané a dochované jen v několika fragmentech.

Už jen pamětníci si zřejmě vzpomenu na charakteristickou průpovídku: *Na dolině v Kelči, koze tam mečí... A oni Dolinúú idúúúú a hnoja kidúúúúú* (ve smyslu – jdou Dolinou a kydají hnůj – vedou špatné řeči na jiné). Odpovědí bylo: *Horem Kelčou, bejka smežčou.*

Paní **Marta Lešková** z obce Komárovice, dnes místní část Kelče, uvádí: „I mezi horním a dolním koncem města byl trochu rozdíl v řeči. Dolina protahovala... *idúúúúú, nesúúúúú*, kdežto horní část Kelče dávala „*ou*“ snad do každého slova – *idou, nesou*... , ale to jen staří lidé, mladým zůstalo jen dohadování a překřikování.“

Kelečským nářečím se velmi podrobně zabýval **Stanislav Králík** (1909 Kelč – 1987 Praha), filolog, vědecký pracovník ČSAV. Věnoval se dialektologii a na popud F. Trávnička sbíral jazykový materiál, který velmi podrobně zaznamenal v publikaci *Nářečí na Kelečsku*. (Academia – Praha 1984).

„Dnes vlivem nových poměrů tradiční nářečí ovšem mizí a některé jeho jevy, těsněji spjaté s už zasutými skutečnostmi, zcela zanikly,“ uvádí v předmluvě. A také: „...obce, dříve izolované, jsou spojeny pravidelnými autobusovými linkami i se vzdálenými hospodářskými a kulturními centry, jejich mladí obyvatelé dojíždějí za prací do měst a mimo rodný kraj a na Kelečsko přicházejí noví lidé, mluvící namnoze obecnou češtinou.“

To, spolu s výukou ve spisovném českém jazyce, je příčinou a důsledkem pozvolného zániku nářečí i v jiných regionech.

Autor pak uvádí nářeční ukázky jak z Kelče, tak i z dalších obcí v oblasti Kelečska.

Tak v roce 1932 vypravoval František Jiříček, naroz. r. 1848. (pozn. Přepis Králíkova záznamu není uveden se všemi fonetickými znaky).

„Tož kráf, na ty gruntoy bylo osm až dvanáct. A jak trefilo zle, tož se šlo na sucháry. Ale chudobném lid, ten už mjel horšj, To byly zlé roky! Oralo se a za pluhem tékla voda. Jag uš začaly lepšj leta, začalo se to lepšj rodiť. A včyl, dyž je zle, tož přynde z Ameriky mouka za páru dni.

Střešně také se rodívaly. Po-ckalkou byl řad velikém, drobnic, to sou enem kostky oplantané f košce. A tož zme Tejkalu, „podme neyde hledad' vjetšj.“ A dyž kolikrát tag mjesyc sfítíl, tož zme byli aji přes půl noci na střešních.

Lebo za-zme šli po višních. To bylo prf móz višni na Vizdalejkovyy zahradách. Jag zme od muziky přyšli, tož na zahradu. Neuval s nama jeden, on byl trochu hloupej. Jednou také zme přyšli od muziky, a tož zme mu ukázali hrušku, a „na tu les, na tej sou krásné višně“. A než slézl, my zme se už najedli.“

Josefa Valuchová, narozená roku 1858, vyprávěla v roce 1931:

„Dy-sem chodila do školy, chodila sem enem do dvouh třjád. Bylo náz v jednej třjádě přes-sto žákou. Do první zme chodili tři roky a do druhej také tři roky. O dvanácti rokoch sem vyšla ze školy. Tož učili zme se; keřj chtěli, to-se naučili, a keřj né, tož né. Múj tatineg umjel psat', toš, co sem se nemohla naučyd' ve škole, toš tatineg mi to povjeděl, a tož u-sem to vjedela... Na tabuláy zme tak psávali, jak včyl pišou, a mjeli zme takové lístky, předpisky, zme temu pravili. První dva řádky byly latinou a ostatní kurendou. A to-zme s tych předpiskou to opisovali do písanek. Na poslední straňe na tej písance bylo napsané ajmalajnc, a to-zme temu pravili po morafsky množník.“

Emerich Holub, nar. Roku 1865 vyprávěl s prvky rakouské vojenské hantýrky:

„... Toš f Krakovje mi řekal ten šykovatel: „Tož u-ste tady zase, Holup, co tu chcete? „Toš,“ povídám, „poslali mje sem k supravitě.“ A tag on mi řekal: „Napřed musíte id'g vizitě, A co vám potem dochtor řekne, podle teho se musíte zarejdit.“ Tag na druhej deň sem šel k tej přehlidce lékařském. Dochtore mi povídá: „Ježyšmarjá človječe, co tu chcete? Mjeli sy vas tam na Moravje ešče k čertu nechat, dyt' vy ešče nejste zdravej, vám to škrfřý na prsách ta-jag ve staryy varhanách. Tak mje poslal denovo do špitála, zase sem tam mjesýc odležel.“

Těškovice

Slezská obec Těškovice (první písemná zmínka pochází z roku 1377) leží v krajině mírně zvlněné, obklopena hustými, převážně jehličnatými lesy, kterým dominuje vrch Mezník 457 m vysoký (lidově zvaný Meč-ník). Z několika míst v okolí je neobyčejný výhled na Moravskoslezské Beskydy a jejich nejvyšší bod – Lysou horu. Za příznivého počasí lze několikrát do roka severozápadně spatřit Praděd, dominující Hrubému Jeseníku. V roce 1980 žilo v obci 847 obyvatel. Hovořilo se tady a hovoří podnes „po našem“, tedy slezským nářečím. Do slezského (přesněji do bílovického) nářečí dokonce s úspěchem převedli těškovičtí divadelníci text divadelní hry *Ženský zákon* pro své ochotnické divadlo, které má více než stoletou historii a od roku 1955 pořádá pravidelné přehlídky amatérských ochotnických divadelních souborů „Těškovické jaro“.

Vzpomíná **Krč Bedřich**

(nar. 1920, zemř. 26. 9. 2009, v té době nejstarší občan Těškovic)

Stará hasičská technika

Po první válce, jak byla prohlášena republika, tak smy se sešli po válce u Bzonka, poněvadž u toho Dluhoša kaj se pravělo Dluhoš-Bzonek, ale tam byl prakticky Bzonek, a ten padnul na vojně. A zostala tam enem ta man-želka – ta tětka Jarmila, tam se schazali vždycky hasiče, to byla taka jejich hospoda, tam byly také zaviraci dveři, tak se šibovalo a zatahlo se to a byla tam samostatná místnost, kaj se schuzovalo. (hospoda čp 50 naproti kostelu). A my sme se sešli... bylo nás pět! A bo já sem byl hasič už zapsany, jak sem měl 14 roku, to už byla samostatna hasičska mladež, ale nemohli sme vystupovat, jediné v dědině. A co včilej? Předy sme se baj trochu pohadali – ja pravim – nejlepší by to měl, kdyby to dělal pekař Ondra: un je ze Slatiny a je tež velký hasič, a my ho durch potřebujem. No tak se to schvalilo. A kdo bude dělat pokladnika – tak to uvalili na mě, teho pokladnika. A šlo to tak, že vyborove schuze budu jako každy měsíc. A včilej, že se musí mluvit s tyma staryma hasičema, esli eště zstanu, anebo hledat mlade, aby se postavil ten

sbor na ochranu te obce. Bo ten sbor tenkrat měl enem žebře a takové trhací haky, a to strhoval ty došky dolu... primitivní ochrana. Něměl žádný vysuvný žebř, ale normalni žebř s podpěru... Berlovky byly eště tenkrat. A lide museli každy když hořelo přiist s kyblem k ohňu. A museli s kyblem nebo s putenku podavat vodu jeden druhemu. A kaj se to hajilo, když to horalo, tak to nechali horat. Enem trhali to dolu, aby to co nejdřiv spadlo, bo každy měl doškovu střechu a ty došky letaly jak meteory.

A tak se hasilo. Dycky tam jak se chrnilo, ty domky byly blizko sebe, tam nebyla mezi nima esli pul metra, jedno na druhym natlačene... Byla tam stara stříkačka, ale co na tym, ona nefungovala. Stryk Alois Řeháček pravi: vitě co chlopi, ja se pokusim tu stříkačku dat dohormady. Un ji rozebral, právě ten pist, jak to tlačilo tu vodu, ta pumpa, rozebral, dal tam nove těsnění, ložiska a včilej pravi – to bude muset jist... Udělal z toho pěknu stříkačku. Zkušali jsme to v Širučce, esli to vytlačí vodu aspoň ku hospodě. Natabli jsme hadice – a vytlačilo to. Potem jsme to postavili ku kostelu (v sobotu, nebo v neděli rano), vytahli sme hadice ež ku Novakovi na Mečník...

Požár roku 1935 a koupě nové motorové stříkačky

Jak vzniknul ten požar na dulnim koncu, a cely ten bambilovec tam vyhoral, tam nezustalo nic, tak bylo rozhodnute, že se bude muset kupit lepší stříkačka. Jezdili k nam ti agenti s těma stříkačkoma, a stryk Antonin, starosta hasiču, byl jediny člověk, kery dovedl mluvit veřejně: on dycky pravi: taku stříkačku my něhccem, to je hračka. My jak kupime, tak kupime takovu, kera nam ze Širučky dostane vodu ež na Mečník. A ja sem zajel do Bitova, tam tym velitelem byl znamy kamarad, velky hasič. Jak to tam vyhoralo sme viděli, že kdyby nebyl přijel ten Bilovec, tak vyhorala cela dědina. To byl ale německy sbor. On ti tyma cisternoma vozili vodu a napajal ty stříkačky vodu, bo ty studně byly hned prazdne – takove 3-4 metry studnu, bo se pravělo, že žaden něsmi přebit ten kamen, aby neporušil soustavu vody spodni. Jak sme to potem konzultovali, tak přišli k závěru, že musime kupit jakusi mocnu stříkačku. Ti agenti se to baj tu u mě přišli k nam, bo tu bylo take zemědělske staveni, tu bylo také centrum shromažďovani, bo pradědek byl starostu, potem muj tatik byl starostu obce... tabulka visela stále na baraku. Potem přijel jeden, Stratilek, a přivez tu stříkačku co tu mame. Postavili to ku kostelu, v zimě, natabli se do toho sněha hadice, a vytahlo to navrch ež do teho

Novaka, napustili sme mu studnu, bo on každý deň nosil vodu ze Širučky na vaškach. A tak ten starosta, ten Kupka, pravi – tu berem. Ona tenkrat stala 33 000. A on pravil – vitě co, ja vam to tak udělám, že to mužete splatit do pěti roku. Začalo se na tu stříkačku vybirat po dědině. Ju nebylo jak dat, tak do mě do stodoly... Divadelniky jsme vyhodili... Tam jsme potom se uvelebili (v kulturaku).

Mletí obilí za války

Já sem musel v noci baj mlet, bo ludi prosili, zemel nam trochu rži... Měli jsme dobrou černu muku. A raz, jak jsem tam mlel, tak přišli Němci, a ja jsem měl dycky cigarety, bo ti Němci, ti byli velci kuřaci. Těnktrat byly cigarety a tabak na listky. Oni u nas vždycky bafali, děda jim uvařil ostreho čaju, poseděli, lehli se na kavalec a spali. Ale jak se začalo rozednívat, popadli se a utikali do lesa, bo nevěřili, esli na ně nepřejde baj jaka kontrola.

My jsme ten mlyn měli zaplombovany, ale tak zaplombovany, že ta plomba šla chodila po tej tratnici. Co chwila se němečti četnici na to divali, esli to tam je, a dycky jsem to musel uplacať cigaretoma. A oni dycky pravjali: „My vime, že vy tu melete načerno. Ale my vas nepřezradime, bo vy nam date vždycky cigaret na kuření, na kere my němame ani penize.“

Setkání s hrabětem Stollbergem

...Gróf byl velkým pánem. On si něchal říkat von... Měl dvě dcery, a dycky jezdil s nima na poloch. Ale ony neměly obyčejné sedla. Měly také, že seděly s nima jako v kočáře... Takové ty boční. Ale on byl všudy. On, aby to jeho panství bylo chráněné, tak měl kameny kolem celého panství dané, schválně popsané jeho jménem, a ty se musely dvarazy do roka bilit, aby z dálky bylo poznat, že to je panství grófovo. A on přejížděl přes ty paseky a po lukach. My jsme taky měli polo na Medvidce, také úzké, a děda mě tam poslal orat. Naš děda, ten trpěl na to, že jak skončí oračka, že se to musí olemovat. Že jak to není olemované, že je to jako kabát bez podšívky. A já sem tu poslední brázdu dělal kolem té naší oračky, a zezadu od Pustelníka přijel gróf. – „A co oraš tu moju cestu? Kerý ti to rozkázal – tatík? (Bo ten byl tenkrat starostu – burgermeistrem). A ja pravim – on mě vede k tomu, že každa věc musí být nějak ukončena. Dyt' já něrobim vašu – tam těpru matě přes dva metry kameň zabileny... Měl sem taky velký metr – ten sah.

Ten jsem si bral vždycky sebou, abych věděl, esli něsem v cuzim... To sem měl tenkrát výstup. Gróf přišel na ten obecní úřad žalovat na mě, že sem mu tam rypal do cesty. A děda pravi: já ručím za něho, že un přesně ví, jak su naše pozemky. A že tam to obrobil – já mu to kážu, že to musí být obroběné, protože já uznávám oračku, jen když je dokončená, ni aby enem kdo řeknul, že tam ešte može orat...

Ostravské nářečí

Charakteristickým rysem ostravského nářečí jsou změkčené ostré sykavky s krátkou mlouvou „...*bo Ostravaci maju kratke zobaky*“. Jako ukázka je použit záznam nejmenovaného ostravského dělníka z návštěvy ochotnického divadelního představení v Těškovicích.

Vzpomínka na divadelní ochotníky z Těškovic

Raz za mnu na šichtě přišel Jura Krayzel, že pry ma volňaska na ty ochotníky u nich v dědině. Bo to je velitel, tak jsem ho nemohl poslat do řiti, bo bych mohl miti aji po premiach. Řekl jsem si, že to nějak přežiju a s předstíraným nadšením jsem jak ten jejich ochotník zahrál etidu radosti. Snad to nějak přežiju, v nejhorším se trochu prospím. Vubec jsem nevěděl, co mně v te dědině čeka, a jestli si mam oblect kvadro nebo teplaky, ať moc neprovokuju. Něbudu si brat na zbohatlika, ani na chudaka, tak nakonec vyhrala zlata středni cesta – tesilky se svetrem, a do batuzka spacak, deku a příručku pro přežití v divočině. Cesta byla divoka, bo ta dědina je jako v pohadce – za devatero kopcami. Do kopca to ještě šlo, ale dolu to jelo jako na trenažeru pro piloty kamikadze, bo brzdy na starem škodilaku už brzdily jenom z tradice. Když jsem se bližil ku dědině, začalo se mi pyščísko otevirat užasem. Cesta byla asfaltova, žadna polňačka, jak jsem si představoval zblblby z cestopisnych dokumentu o životě na vesnici. Když jsem minul cedulu Těškovice, skoro jsem oněměl: baraky jak v tym Beverly a ludi pooblíkani jak kdyby mněla byt korunovace jakesiho princa. Po zaparkovani jsem chvilu vahal, jestli vubec vylezu z auta, bo jsem si připadal jak chudy přibuzny. Nakonec jsem zrudly vystupil, a s provolaním, že jedu rovnou ze šichty v monterkách, stoupl jsem si do fronty na listky. Kurňa kaj je Jura, pomyslel jsem si, ma pro mě ty volňasky. Najednou z davu vykukla taka zmalovana papula a cosi na mně vola. Chvilu ostrím a uvažuju co je to za transvertitu se rtěnkou na obličeju. Že mně hamba neobchlustla, vždyť je to velitel! Po zdvořilostni chvilce jsem ho nenápadně upozornil, že až se bude přistě lubat se svoju robu, ať se trochu oplachne, bo co si ludě pomysli. Začal mi vysvětlovat, že je tak zmalovany kvuli svoji roli, ať ludi co nedoslychaji mužou alespoň odezírát, proto ta rěňka. Tož to mně uklidnil, začal jsem mit strach, že změnil svoju sexualnu ori-

entaci. Misto mi vybral dobře, mezi partiju, kde si všichni tykali. Po chvíli jsem pochopil, že je to jedna rodina. Atmosféra byla fajn, takova uvolněna. Pomalu jsem se na židli začal budovat na pohodlnou polohu na spaní, což za mnou přivítali s povděkem, bo přeže mně neviděli. Sotva se ale zvedla opona a vběhl Jura na podium, unava zmizela. Jura začal zpívat taku ariju z Ostravska, něco o ciganských koloniách nebo co. To je fajn, abych se dozvěděl, jak se žije v Ostravě, musím do Těškovic. Když dozpíval, začal jsem tleskat jak pominuty, bo uzavěrka mněla byt příšti tyden, a člověk musí získavat plusové body i mimo šichtu. Do te chvíle jsem to ještě bral jako svoju misi za premiama. Po chvíli se to ale všecko změnilo. Jak to ochotníci spustili, vžil jsem se do děja jak robka do telenovely. Když byla přestavka, lital jsem za uvaděčama, ať zkrati přestavku, bo chcu vědět jak to skončí. Každemu sem vykladal, že hlavního hrdinu znam, bo je to muj velitel. Čekal jsem, že jim budu padat čelisti užasem, ale Juru tam znal každý, bo je to jejich rodak. Představeni bylo fakt fajn, na zavěr přišel na podium aji režiser, aby nam řekl, že ty ochotnicke představeni maju už tradici. Slibil jsem si sam sobě, že taku tradici je třeba podporovat, a za rok mně tu zase uvidi. Kdybych byl kritik, psal bych v superlativech, ale jsem hasič, tak zustanu při zemi. P. S. Na vyplatu jsem stejně žádné premie nédostal, bo ten měsíc se žádné nerozdělovaly. Ale nelituju!!!

Závěrem

Z ukázek lidové tvorby je zjevné, jak mateřská mluva hluboce pronikla do osobností jednotlivců. I když lidé v důsledku okolností a pod tlakem odvíjejícího se času přejali používání obecné češtiny, rodnou řeč ani po desetiletích nezapomněli. Dokonce ani jejich potomkům, třebaže už nářečové prvky neovládají, přesto jim zůstává rodná mluva blízká a milá. Neboť nejlíbozvučněji každému zní mateřština – po celý život se k ní rádi vracíme, stále nás okouzluje nezaměnitelný půvab mateřského jazyka.

Zásluhou lidových tvůrců zůstává řeč, vonící mateřštinou, uchována v té či oné podobě pro paměť budoucím generacím.

Není však důležité, jakým nářečím – jakou řečí - hovoříme, ale abychom hovořili především srdcem.

Prameny

- Dvořáková Marta: Hladová voda. Vydáno vlastním nákladem. 2006.
- Forgačová Růžena: Pro potěchu. Vydalo Statutární město Ostrava – městský obvod Stará Bělá, 2002.
- Forgačová Růžena: Pro potěchu II. Vydalo Statutární město Ostrava – městský obvod Stará Bělá, 2005.
- Chovanečková - Petřivalská Marie: Nenáhliť sa! Valaško – sborník o jeho živote a potrebách. 1-1-2/1952. \V roce 1952.
- Kobzán Jan: O zbojníkoch a o pokladoch. Profil, Ostrava, 1980.
- Kramoliš Čeněk: Vlastivěda moravská, II. Místopis Rožnovský okres. Vydáno nákladem Muzejního spolku. V Brně 1907.
- Krulikovský Zdeněk Vilém: Laško. Vydalo Markrabství lašské s.r.o., 2007.
- Mičkalová Helena: O čem si vyprávějí Karlovjané; Co sa Karlovjanom stalo aj nestalo (vydala Helena Mičkalová a FOS ČR); Co si pamatujú Karlovjané (vydala Helena Mičkalové ve spolupráci s Masarykovou veřejnou knihovnou ve Vsetíně, 2001).
- Nezdařil Ladislav: Horní chlapi. Nakladatelství Profil, Ostrava, 1983.
- Nor A. C.: Bürkenthal. Vydalo ke 100. výročí spisovatelova narození Sdružení Hlavnice A. C. Nora, Hlavnice, 2003.
- Pituchová Františka: Mojim rodny. Vydalo Krajské kulturní středisko v Ostravě ve spolupráci s OKS ve Frýdku-Místku v roce 1988.
- Pituchová Františka: Pěsničky od srca. Vydalo Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, 1995.
- Pituchová Františka: Hlupoty. Vydáno vlastním nákladem. 1997.
- Pituchová Františka: Postřehy. Vydáno vlastním nákladem. 2002.
- Pituchová Františka: Pozbirane po našimu. Vydalo Sdružení Region Beskydy. Rok neuveden.
- Sobotka Richard: Těškovice ...to není enem taka obyčejna dědina. Vydavatelství Montanex a. s. Ostrava. 2010.
- Vlk Vilém: Kdo je kdo. Vydalo Kulturní sdružení Bezručův kraj, Frýdek-Místek. 2008.
- Wirzgoń Józef: Śpiewamy wszyczy. Český Těšín 1998.
- Žák Josef: Vzpomínka na Emila Štivaru- stryka Lipiňoka. Baška, 2009. Historie